

BİBLİYOGRAFYA :

Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delîlû mü'errihî'l-Magribi'l-akşâ*, Dârülbeyzâ 1960, bk. İndeks; a.mlf., *İlhâfû'l-mütâli' bi-vefeyâtî a'lâmi'l-karnî's-sâlis ve'r-râbi'* (Meusû'atü a'lâmi'l-Magrib içinde, nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1996, VIII, 2864; IX, 3248; a.mlf., *Sel-lû'n-nisâl* (a.e. içinde), IX, 3248-3249; Jamil M. Abun-Nasr, *The Tifaniyya*, London 1965, s. 181; J. Berque, *French North Africa: The Maghrib Between Two World Wars*, London 1967, s. 74; Fevzi Abdürrezzâk, *el-Matba'atü'l-haceriyye fi'l-Magrib*, Rabat 1986, s. 34, 57, 60; Muhammed el-Menûni, *el-Meşâdirü'l-'Arabiyye li-târîhi'l-Magrib*, Muhammediye 1989, II, 204, 213, 270-271; A. Faure, "Un réformateur marocain", *Muhammad b. Muhammad b. 'Abd Allâh al-Muwaqqit al-Marrâkuşî*, *Hespêris*, sy. 1-2, Paris 1952, s. 165-194; a.mlf., "İbn al-Muwaqqit", *ELP* (Fr.), III, 917-918. AHMET KAVAS

İBNÜ'L-MUZAFFER

(ابن المظفر)

Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. el-Muzaffer b. Mûsâ el-Bezzâz el-Bağdâdî (ö. 379/989)

Hadis hâfızı.

Muharrem 286'da (Ocak 899) Bağdat'ta doğdu. Aslen Sâmerrâlı olup babası Sâmerrâ'dan Bağdat'a gidip yerleşmiştir. Sahâbî Seleme b. Ekva'n soyundan geldiği söylenmekle beraber kendisi hem bu konuda hem de Arap olup olmadığı hususunda kesin bilgiye sahip bulunmadığını belirtmiştir. Hatib el-Bağdâdî, İbnü'l-Muzaffer'in soyunun Seleme'ye dayandığına dair bilgisi sadece Abdülvâhid b. Ali b. Berhân'ın verdiği söyleyerek bunu şüpheye karşılamıştır (*Târîhu Bağdâd*, III, 262). İbnü'l-Muzaffer 300 (912) yılı başından itibaren hadis öğrenimine başladı. Harran, Dimaşk, Mısır, el-Cezîre, Halep, Humus, Vâsıt, Kûfe ve Rakka'ya giderek Kâsım b. Zekerîyyâ el-Mutarriz, İbn Cerîr et-Taberî, İbnü'l-Bâğandî, Ebü'l-Kâsım el-Begavî, İbn Ebû Dâvûd, Tahâvî ve Ebû Arûbe gibi âlimlerden hadis öğrendi. Kendisinden Dârekutnî, İbn Şâhîn, Berkânî, İbn Ebü'l-Fevâris, Mâlinî, Ebû Nuaym el-İsfahânî ve Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî hadis rivayet etti. İbnü'l-Muzaffer sika, me'mûn gibi vasıflarla anılmış olup ondan binlerce hadis yazan Dârekutnî'nin kendisine büyük saygı gösterdiği, Şîa'ya meyilli olup olmadığı yolundaki bir soruya onlara sempatisi bulunduğunu, ancak bunun güvenilirliğine zarar verecek nitelikte sayılmadığını belirttiği kaydedilmektedir. İbnü'l-Muzaffer Cemâziyelevvel 379'da (Ağustos 989) Bağdat'ta vefat etti.

Eserleri. 1. el-Fevâ'id (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Hadis, nr. 357, vr. 96-100; Mecmua, nr. 80, vr. 83-87). **2. el-Fevâ'idü'l-muntekâti'l-ğarâ'ibi'l-hisân** (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 117, vr. 214-223). **3. el-Cüz' fihî mine'l-fevâ'idü'l-muntekât 'anı's-şüyâhi'l-'avâlî** (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 10-11). **4. Hadîs** (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 56, vr. 244^a-262^a). **5. Ğarâ'ibü hadîsi'l-İmâm Ebî 'Abdillâh Mâlik b. Enes** (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Hadis, nr. 279, vr. 63-77). **6. Ğarâ'ibü hadîsi Şu'be b. el-Haccâc**. Abdullah b. Abdülazîz el-Gusn tarafından yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmıştır (1404, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyyetü usulî'd-dîn). **7. Muntekâ min hadîsi Hişâm b. 'Ammâr** (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 63, vr. 153-164). Onun ayrıca *Fezâ'ilü İbn 'Abbâs* adlı bir eseri bulunduğu kaydedilmektedir (İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 383).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib, *Târîhu Bağdâd*, III, 262-264; İbnü'l-Cevzi, *el-Muntaẓam*, VII, 152-153; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadîs*, III, 172-174; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 980-982; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 418-421; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 43; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 308; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 383-384; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 389-390; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 96; Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 325; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, XII, 38; Sezgin, *GAS*, I, 204-205; Elbânî, *Mahtûât*, s. 393-394; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe* (Özbek), s. 88, 153, 154, 183, 233-234. KÂMİL ÇAKIN

İBNÜ'L-MÜBÂREK

(bk. ABDULLAH b. MÜBÂREK).

İBNÜ'L-MÜCÂVİR

(ابن المجاور)

(?) b. Muhammed b. Mes'ûd b. Ali b. Ahmed el-Bağdâdî en-Nisâbüri (ö. 630/1233'ten sonra)

Târîhu'l-müstebşır adlı eseriyile tanınan Arap denizcisi, coğrafyacı ve tarihçi.

Adı bilinmemekte, eserinin 352. sayfasında babasının adı ve soy kütüğü kaydedilmektedir. Bu durumun da etkisiyle yakın zamana kadar, 690 (1291) yılında ölen Necmeddin Yûsuf b. Ya'kûb ed-Dimaşkî (İbnü'l-Mücâvir) adlı hadis âlimiyle karıştırılmış ve eseri bu şahsa nisbet edilmiştir. Künyesinden, babasının veya dedelerinden birinin, zamanını Harem-i şerif'te yahut başka bir kutsal mekânda

ibadetle geçiren bir zâhid olduğu anlaşılmaktadır.

İbnü'l-Mücâvir, Arap yarımadasının batı ve güneybatı sahillerinin coğrafi-tarihi durumu ve özellikle buralarda VII. (XIII.) yüzyılın ilk yarısında yaşayan halkın örf ve âdetleri konusunda önemli bir kaynak olan *Târîhu'l-müstebşır* (*müstanşır*) adlı eseri sebebiyle Yemen ve Hicaz bölgeleri üzerine en önde gelen coğrafyacılarından sayılmaktadır. Kendi ifadesine göre bir gemisi vardı ve deniz ülkeleri arasında ticaret yapıyordu. Bu gemi ile Uman denizi ve Hint Okyanusu'nda yolculuk etmiş, 618 (1221) yılında Hindistan'daki Deybül'e kadar giderek orada İzzeddin Şemsül-mülk Melikü't-Tüccâr lakabıyla tanınan Yahyâ b. Es'ad el-Beledî adında büyük bir tâcirle buluşmuştu. Yolculuklarında "râhnâmecât" denilen kılavuz kitaplar kullanması, onun denizcilik ve denizler hakkında geniş bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. İş gereği birçok ülkeyi görme imkânı bulmuş, meselâ 618'de (1221) Deybül ve Aden'i, 619 (1222), 624 (1227) ve 626 (1229) yıllarında Zebîd'i ziyaret etmişti; 627'de de (1230) Arabistan'da bulundu. İran, Irak, Hicaz, Yemen, Hadramut ve Uman'ın birçok yerini dolaşmış ve kitabında Kıs adası ile Arap yarımadasının doğusundaki bölgelerde yaşayan İbâzîler'e geniş yer ayırmıştır. Zebîd, Cidde ve Aden hakkında verdiği bilgiler çok geniş ve yararlıdır. Ayrıca Afrika sahillerine ve Makdişu'ya (Mogadişu) gitmiş, muhtemelen Kilve ve Komor adalarını da görmüştür; Endonezya'daki Cava adasına ulaştığını gösteren deliller de vardır. Eserinde yolları tanıtmaya ve şehirlerin birbirlerine olan uzaklıklarını belirtmeye özel bir çaba harcamıştır. İbnü'l-Mücâvir'in 630 (1233) yılı civarında ve denizde vefat etmiş olması kuvvetle muhtemeldir; bu tarihte henüz kitabını temize çekmemiş ve ona son şeklini vermemiştir.

İbnü'l-Mücâvir'in aktardığı olayların çoğu VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısına ve VII. (XIII.) yüzyılın ilk otuz yılına aittir. Söz konusu olayları anlatırken halkın ahlâkından, gelenek ve göreneklerinden, bölgelerle ilgili hikâye ve efsanelerden de bahsetmiştir. Meselâ Zebîd'deki evlilik âdetleri, düğün törenleri, köle alım satımı ve tüccarların bunu nasıl denetledikleri, o dönemde kullanılan ölçü tartı alet ve birimleri, paralar, elbise çeşitleri, vergilere dair önemli bilgiler verir. Aden'deki Züreyfîler'e ve Eyyûbîler'in Yemen hâkimiyetine geniş yer ayırmış, Yemen'de daha önce hüküm süren Suleyhîler ve özellikle kuruçuları Ali es-Suleyhî hakkında da Yemen

tarihçileri Umâre el-Yemenî ve Ceyyâş b. Necâh'ın eserlerinden bilgi nakletmiştir. Yazdıklarında genellikle kendi gözlem ve tecrübelerine dayanmakla birlikte Mes'ûdî ve Bîrûnî'nin kitaplarından faydalanmış ve ayrıca genellikle isimlerini açıkladığı başka müelliflerden de alıntılar yapmıştır. İbnü'l-Mücâvir'in eseri, Aden'in meşhur tarihçisi Ebû Mahreme (Bâ Mahreme) lakabıyla tanınan Ebû Muhammed Abdullah el-Tayyib b. Abdullah'ın (ö. 947/1540) *Târîhu şağri* 'Aden'ine önemli bir kaynak oluşturmıştır.

Târîhu'l-müstebşir'in üzerine Batı dünyasının dikkatini ilk defa 1864 yılında, Arabistan'ın yollarını tanıtırken bu kitaptan çok faydalanan Aloys Sprenger çekmiş, F. M. Hunter da 1877'de yayımladığı Aden hakkındaki kitabına eserin büyük bir bölümünün tercümesini koymuştur. Daha sonra Carlo de Landberg kitabın bazı bölümlerini Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlamış (*Etudes sur les dialectes de l'Arabie méridionale*, I-II, Leiden 1901-1913), Gabriel Ferrand da Aden hakkında verdiği bilgileri Fransızca'ya çevirmiştir (*JA*, XIII [1919], s. 471-483). Oscar Løfgren, önce kitabın Aden'le ilgili kısmını Ebû Mahreme'nin *Târîhu şağri* 'Aden'yle birlikte (Leiden 1936), daha sonra da tamamını *Şifâtü bilâdi'l-Yemen ve Mekke ve ba'zi'l-Hicâz* adıyla (Leiden 1951) neşretmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Mücâvir, *Şifâtü bilâdi'l-Yemen ve Mekke ve ba'zi'l-Hicâz* (nşr. Oscar Løfgren), Leiden 1951, s. 352; Münzirî, *et-Tekmilâ*, I, 141; II, 30-31; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 20; VII, 342; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Ğuşûnû'l-yânî'a* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1977, s. 19-25; Zehebî, *el-İber*, V, 370; a.m.f., *el-Mu'tî fi tabakâti'l-mu'addisîn* (nşr. Hammâm Abdürrahîm Saîd), Amman 1404/1984, II, 220; Makrîzî, *el-Hıta*, II, 41; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, VIII, 33; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 417; Brockelmann, *GAL*, I, 634; *Suppl.*, I, 883; I. Krachkovsky, *Târîhu'l-edebi'l-cogrâfiyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963, I, 349-351; Eymen Fuâd Seyyid, *Meşâdiru târihi'l-Yemen fi'l-âşri'l-İslâmî*, Kahire 1974, s. 123-124; Selâhaddin el-Müneccid, *Mu'cemü'l-mü'errihine'd-Dimaşkiyyin*, Beyrut 1398/1978, s. 121; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-mü'errihîn*, Beyrut 1979, II, 295, 361; Beşîr İbrâhîm Beşîr, "İbnü'l-Mücâvir", *Dirâsât fi târihi'l-Cezîreti'l-'Arabiyye: Meşâdiru târihi'l-Cezîreti'l-'Arabiyye*, Riyad 1979, I/2, s. 41-60; Abdurrahman Hamîde, *A'lâmü'l-cogrâfiyyine'l-'Arab ve mu'ketafât min âşârihim*, Dimaşk 1416/1995, s. 436-446; Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Târih - Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul 1998, s. 157-158, 279; Ca'fer el-Hasenî, "İbnü'l-Mücâvir", *MMLAdm.*, XXXII (1957), s. 383-385; G. Rentz, "İbn al-Mudjâwir", *EI*² (İng.), III, 880-881; Ebü'l-Hasan Diyânet, "İbn Mücâvir", *DMBİ*, IV, 581-582.

EYMEN FUÂD SEYYİD

İBNÜ'L-MÜDEBBİR, Ebû İshak

(أبو إسحاق ابن المديبر)

Ebû İshâk (Ebû Yüsr) İbrâhîm
b. Muhammed b. Ubeydillâh
b. el-Müdebbir
(ö. 279/893)

Abbâsî veziri, edip ve şair.

Sâmerrâ'da doğdu. Öğrenimini burada tamamladı. Bir süre sonra kâtip ve münşî olarak tayin edildi. Görevini ciddiyet ve titizlikle yapması Halife Mütevekkil-Alellah'ın dikkatini çekti. Halifenin ona değer verip kendilerine tercih etmesi başta Vezir Ebü'l-Hasan İbn Hâkân olmak üzere devlet adamlarının kıskançlığına yol açtı. Bu sebeple halifenin gözünden düşürülmeye çalışıldı. Sonunda vezirin tahrik ve teşvikle kardeşi Ebü'l-Hasan Ahmed İbnü'l-Müdebbir'le birlikte tutuklanarak hapse atıldı. Yaklaşık bir yıl sonra serbest bırakılınca Ahvaz'ın harâc âmiliğine tayin edildi. Kötü şartlarda çalıştırıldıkları için isyan etmiş olan Zenciler (Zenc) Ahvaz'a girdiklerinde onların eline esir düştü ve bütün servetine el konuldu (12 Ramazan 256/13 Ağustos 870). Ertesi yıl hapsedildiği yerden kurtulmayı başardı. 269'da (882) Halife Mu'temid-Alellah tarafından vezir tayin edildiyse de bir süre sonra görevinden alındı. Halife Mu'tazid-Billâh döneminde Bağdat'ta Dîvânü'd-diyâ'ın başına getirildi. Ardından Sâmerrâ'dan ayrılıp Mısır'a gitti. 16 veya 17 Şevval 279'da (9 veya 10 Ocak 893) orada öldü.

İbnü'l-Müdebbir'in kaleme aldığı *er-Risâletü'l-'azrâ fi mevâzîni'l-belâğa ve edevâtî'l-kitâbe* adlı risâle Muhammed Ali (*Resâ'ilü'l-bülegâ* içinde, Kahire 1326, 1330, s. 176-193), Ahmed Zeki Mübarek (*Étude sur la "Lettre vierge" d'Ibn al-Mudabbir*, Paris 1931, Kahire 1350/1931) ve Ahmed Zeki Saffet (*Cemheretü resâ'ili'l-'Arab fi 'uşûri'l-'Arabiyyeti'z-zâhire* içinde, Kahire 1962, IV, 176-211) tarafından yayımlanmış, daha sonra da ofset baskısı yapılmıştır. İbnü'l-Müdebbir bu risâlesinde kitâbet teknikleri ve kuralları, kâtipin kendisini yetiştirirken hangi kaynaklardan faydalanması gerektiği, kâtipte bulunması icap eden ahlâkî ve fizikî özellikler, yazı aletlerinin onarımı ve kullanımıyla kâğıtlar hakkında bilgi vermektedir. Aynı zamanda iyi bir şair olan İbnü'l-Müdebbir'in şiirleri *Kitâbü'l-Eğânî* ve *Mu'cemü'l-üdebâ*³ gibi kitaplarda yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IX, 472-473, 477; X, 31; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (nşr. Abdülemir Ali Mühennâ), Beyrut 1986, XXII, 160, 162, 179, 183; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*³, Kahire 1924, I, 292; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 187, 237, 242, 460; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 152-153; D. Sourdel, *Le vizirat 'abbâside de 749 a 936*, Damas 1959, I, 279, 280, 316, 338; W. Werkmeister, *Quellenuntersuchungen zum Kitâb al-'Iqd al-Farid des Andalusiers Ibn 'Abd-rabbih (246/860-328/940)*, Berlin 1983, s. 175-182; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 60; H. L. Gottschalk, "İbn al-Mudabbir", *EI*² (İng.), III, 880; M. Ali Lisânî Fişârekî, "İbn Müdebbir", *DMBİ*, IV, 593-594.

MUSTAFA ZEKİ TERZİ

İBNÜ'L-MÜDEBBİR, Ebü'l-Hasan

(أبو الحسن ابن المديبر)

Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed
b. Ubeydillâh b. el-Müdebbir
(ö. 270/883-84)

Abbâsî devlet adamı, edip ve şair.

Sâmerrâ'da doğdu. Öğrenimini Abbâsî hilâfetine merkezi olan bu şehirde yaptı. Halife Vâsiḡ-Billâh döneminde (842-847) Dîvânü'l-ceyş'i yönetti. Daha sonra Mütevekkil-Alellah'ın (847-861) halifeliğinin ilk yıllarında vezir nâibi olarak divanların kontrolünü üstlendi. Aynı zamanda şair olduğundan Halife Mütevekkil'in kendisine özel bir ilgi göstermesi onu sarayda etkili bir konuma getirdi. Münşî ve kâtip olan kardeşi İbn Ebû İshak İbrâhîm de halifenin yakın çevresinde yer alıyordu. Bu durum, Vezir Ubeydullah b. Yahyâ b. Hâkân'ın onları kıskanmasına sebep oldu. İki kardeşi gözden düşürmek için halifeye Ebü'l-Hasan'ın çok miktarda serveti olduğunu ve bu serveti kardeşi Ebû İshak İbrâhîm'in yanında sakladığını söyleyerek hapse atılmalarını sağladı (240/854).

Ebü'l-Hasan İbnü'l-Müdebbir, bir yıl sonra hapisten çıkınca Dimaşk mescidlerinin yöneticiliğine getirildi. Ardından Ürdün ve Dimaşk bölgesine haraç âmilî tayin edildi. 247'de (861) Mısır haracının idaresiyle görevlendirildi. Bu görevi sırasında harâcî mallardan alınan verginin yanı sıra başka bir vergi daha ihdas eden İbnü'l-Müdebbir, Mısır'ın vergiye tâbi mallarını "harâcî emvâl" ve "hilâlî emvâl" diye ikiye ayırdı. Onun yönetiminde ve ondan sonraki dönemde hilâlî emvâl "mevâfık" ve "meâvin" adlarıyla anılmaya başlandı. Hayvanların otlatıldığı yerler için "merâî", deniz ürünleri için "mesâyid" adını verdiği vergiler koydu. 254 (868) yılında Ahmed b. Tolun, Mısır Valisi Bayık Bey'in vekili sıfatıyla Fustat'a girdiğinde